

Censuur van bruikleengegevers is niet acceptabel

Eind 2006 organiseerde De Nieuwe Kerk in Amsterdam, in samenwerking met enkele musea in Turkije, de tentoonstelling 'Istanbul. De stad en de sultan'. Twee maanden voor de opening – de bruikleenovereenkomsten waren nog niet getekend – eiste de Turkse overheid dat enkele artikelen in de tentoonstellingscatalogus zouden worden aangepast.

Met name passages over de stichting van Istanbul door de Grieken (Byzantium), over homoseksualiteit in het Osmaanse rijk en over de Armeense genocide hadden de woede van de Turkse autoriteiten gewekt. In overleg met de auteurs werd besloten de gewraakte artikelen geheel uit de catalogus weg te laten. Dit leidde tot boze reacties in de media, waarin de organisatoren werd verweten dat zij censuur op wetenschappelijke bijdragen hadden gepleegd. Naar aanleiding van deze affaire heeft de Museumvereniging de Ethische Codecommissie (ECM) gevraagd advies uit te brengen over de vraag hoe een museum dient te handelen indien een staat als bruikleengever voorwaarden stelt die op gespannen voet staan met de Ethische Code voor Musea.

In haar advies stelt de ECM voorop dat een museum, met respect voor de betrokken samenlevingen en religieuze of maatschappelijke overtuigingen, in vrijheid zijn eigen verantwoordelijkheid moet nemen voor de uitvoering en de presentatie van een tentoonstelling, onafhankelijk van eisen en voorwaarden van derden die deze vrijheid aan banden willen leggen. Censuur, ook van de kant van bruikleengegevers, is niet acceptabel. De ECM is zich bewust van de belangentegenstellingen die in dit soort zaken een rol

kunnen spelen. Tegenover de belangen van het museum (reeds bestede tijd en kosten, schade aan het imago als een tentoonstelling moet worden afgelast) staan maatschappelijke waarden die bij zwichten voor censuur in de verdrukking komen (vrijheid van meningsuiting, museale vrijheid, wetenschappelijke integriteit). Welke belangen het zwaarste wegen, hangt af van de concrete omstandigheden, maar er kunnen zich situaties voordoen waarin er niets anders op zit dan de tentoonstelling af te gelasten. De ECM besluit haar advies met het noemen van een aantal middelen die het museum ten dienste staan om deze uiterste consequentie te vermijden.

ETHISCHE CODECOMMISSIE VOOR MUSEA

1 februari 2008

ADVIES

Inzake de wijze waarop een museum moet handelen indien de overheid van een land dat voorwerpen in bruikleen geeft, aan deze bruikleen voorwaarden verbindt die op gespannen voet staan met de Ethische Code voor Musea

In september 2007 (formeel bij brief van 11 januari 2008) heeft het bestuur van de Museumvereniging aan de Ethische Codecommissie voor Musea advies gevraagd over de vraag hoe een museum moet handelen indien bij het organiseren van een tentoonstelling één of meerdere objecten in bruikleen worden gevraagd uit een ander land, waarbij de overheid van dat land met betrekking tot publicaties bij de tentoonstelling en/of de inhoud van de tentoonstelling voorwaarden stelt die op gespannen voet staan met de Ethische Code.

De Commissie heeft in haar vergaderingen van 27 september 2007, 23 november 2007 en 1 februari 2008 de aan haar voorgelegde vraag besproken en heeft de directeur, E. Veen, en het hoofd tentoonstellingen van De Nieuwe Kerk, drs. M. Kleiterp, gehoord. Bij de vaststelling van dit advies was de Commissie als volgt samengesteld: drs. M. Brouwer, mr. R.J.Q. Klomp, P.W. Kruseman, drs. H. Leyten, mr. N. van Lingen (voorzitter), drs. R.H.C. Vos en mr. J.C. Hogeweg-Bos (secretaris).

De concrete aanleiding tot de adviesaanvraag

Eind 2006 werd in De Nieuwe Kerk in Amsterdam de tentoonstelling 'Istanbul. De stad en de Sultan' geopend. Voor deze tentoonstelling werd een catalogus voorbereid, waarvoor verscheidene deskundigen op het gebied van de Turkse kunst en cultuur artikelen zouden

bijdragen. De Turkse overheid eiste twee maanden vóór de tentoonstelling zou opengaan inzage in de artikelen voor de catalogus. Passages over homoseksualiteit in het Osmaanse rijk, Armeense genocide en de stichting van de stad door Griekse kolonisten moesten volgens de Turkse autoriteiten worden aangepast. Voor De Nieuwe Kerk was dit onacceptabel.

Bestuur en directie van De Nieuwe Kerk besloten in overleg met de auteurs de vier artikelen geheel uit de catalogus weg te laten. Nadat in februari 2007 in het tijdschrift ZemZem een artikel over deze gang van zaken was verschenen kwam het bericht ook in de landelijke pers (Volkskrant en NRC-Handelsblad van 13 februari 2007). In *Opinio* (23-29 maart 2007) publiceerde arabist Hans Jansen een stuk naar aanleiding van deze zaak ('Het is niet de leugen die regeert') en van de hand van Herman Vuijsje (socioloog, schrijver en journalist) verscheen op 14 april 2007 een uitgebreid artikel in *Opinie & Debat* van NRC-Handelsblad. In dit artikel noemt hij het optreden van De Nieuwe Kerk bewust gepleegde geschiedvervalsing en censuur op wetenschappelijke bijdragen. Wat hem vooral verontrust is het uitblijven van reacties uit de buitenwereld op wat er is gebeurd. 'We dreigen de ogen te sluiten voor pogingen om een open debat over zaken die te maken hebben met immigratie, onmogelijk te maken.' Met alle gevaren van dien voor het voortbestaan van een van onze basiswaarden, aldus deze schrijver.

Overwegingen en advies

Het advies van de Commissie is vervat in de navolgende bevindingen en overwegingen.

Daarbij zijn met name de volgende bepalingen van de Ethische Code voor Musea richtinggevend:

- art. 4.1 Vaste opstellingen, tentoonstellingen en bijzondere activiteiten

Vaste opstellingen en tentoonstellingen, materieel of virtueel, worden overeenkomstig de missie, het beleid en de doelstelling van het museum uitgevoerd. Zij brengen de kwaliteit van de goede zorg voor en conservering van de collectie niet in gevaar.

- art. 4.2 Uitleg bij het tentoongestelde

Een museum draagt er zorg voor dat de informatie die het bij permanente presentaties en tentoonstellingen verschaft, goed gefundeerd en accuraat is. De informatie geeft een goed beeld van de gerepresenteerde groepen of godsdienstige opvattingen en benadert deze met respect.

- art. 4.6 Publicatie

Informatie uitgegeven door musea, door welke informatiedrager dan ook, is goed onderbouwd en accuraat, en houdt rekening met de wetenschappelijke disciplines, de betrokken samenlevingen en de geloofsovertuigingen die worden gepresenteerd. Museumpublicaties mogen de normen van de instelling geen geweld aandoen.

- art. 6.7 Gebruik van collecties van contemporaine gemeenschappen

Museaal gebruik van collecties afkomstig van contemporaine gemeenschappen vereist respect voor menselijke waardigheid alsmede voor de tradities en culturen van de gemeenschap van herkomst. Dergelijke collecties

worden gebruikt om het menselijk welzijn, de sociale ontwikkeling, de verdraagzaamheid en het respect te bevorderen door het stimuleren van maatschappelijke, multiculturele en multi-linguïstische uitingen.

Getoetst aan deze bepalingen is de Commissie van oordeel dat door handelen als hierboven beschreven het gezag van een museum als integere en betrouwbare wetenschappelijke instelling wordt beschadigd. Een museum dient, met respect voor betrokken samenlevingen en religieuze of maatschappelijke overtuigingen, in vrijheid zijn eigen verantwoordelijkheid voor de uitvoering en presentatie van een tentoonstelling te nemen, onafhankelijk van inhoudelijke eisen en voorwaarden van derden die deze vrijheid aan banden willen leggen. Censuur, ook van de kant van bruikleengevers, is in beginsel niet acceptabel. Dat geldt ook voor de inhoud van tentoonstellingscatalogi, bij de samenstelling waarvan de grondwettelijke vrijheid van (wetenschappelijke) meningsuiting van de bijdragers door het museum en door derden dient te worden gerespecteerd.

De Commissie is zich bewust van de (in dit geval door De Nieuwe Kerk naar voren gebrachte) belangen die bij de vormgeving en uitvoering van het - op bovengenoemde uitgangspunten te baseren - beleid dienen te worden afgewogen. Daarbij speelt een rol in welk stadium van de voorbereiding het conflict zich voordoet.

Aan de kant van het *museum* gaat het hier om belangen met betrekking tot onder meer:

- *financiën* – het geld (in ruime zin) dat reeds aan de voorbereiding van de tentoonstelling is besteed;
- *tijd* – de tijd die door de diverse betrokkenen reeds in de voorbereiding van de tentoonstelling is geïnvesteerd;
- *imago* – de schade die het aanzien van het museum lijdt als de (lang van te voren aangekondigde) tentoonstelling niet doorgaat.

Anderzijds zijn er, aan de kant van de samenleving, *maatschappelijke* waarden en belangen in het geding, die bij een zwichten voor censuur in de verdrukking komen. Te noemen zijn met name:

- *grondrechten* – ongeoorloofde aantasting van een in de samenleving verankerd grondrecht van vrijheid van meningsuiting en artistieke en wetenschappelijke expressie;
- *basiswaarden* – bedreiging van maatschappelijk breed gedragen basiswaarden ter zake van vrijheid en wetenschappelijke integriteit;
- *museale vrijheid* – het onwenselijke signaal dat uitgaat als musea blijf geven gevoelig te zijn voor bedreiging en andere druk van buiten;
- *voorbeeldfunctie* – publieke instellingen (waaronder musea) hebben een voorbeeldfunctie ter zake van ethisch juist handelen.

Deze maatschappelijke belangen zijn zwaarwegend. De door een bruikleengever uitgeoefende druk kan in voorkomend geval dusdanig sterk en onverbiddelijk zijn, dat er voor een museum dat hier niet aan wil toegeven niets anders opzit dan de tentoonstelling af te gelasten. Dat doet allicht afbreuk aan de genoemde belangen van het museum. Algemeen toepasbare regels of richtlijnen zijn bezwaarlijk te geven, alles hangt af van de omstandigheden van het geval dat zich voordoet. De Commissie is van mening dat zich

situaties kunnen voordoen waarin zorgvuldige afweging van de genoemde belangen er toe behoort te leiden deze uiterste consequentie te aanvaarden.

Een dergelijke situatie moet echter met alle middelen die het museum ten dienste staan zoveel als mogelijk worden voorkomen. Maatregelen dienen in een vroeg stadium, bij de voorbereiding, te worden getroffen opdat het (verder) oplopen van financieel nadeel kan worden vermeden. De commissie volstaat met het noemen van de navolgende mogelijkheden en aanbevelingen.

Diplomatieke ondersteuning

Het museum moet nastreven in situaties als hier aan de orde zijn, waarin de onderhandelingen inzake de bruikleen verlopen via de overheid van het uitlenende land, in een zo vroeg mogelijk stadium vertegenwoordiging op diplomatiek niveau in te schakelen. Dit geldt met name indien verwacht kan worden dat religieuze, politieke of andere gevoeligheden in het interstatelijk verkeer een rol spelen en prudent optreden is vereist.

Deskundig advies

Het museum wordt geacht in de voorbereidingsfase van een tentoonstelling waarbij te voorzien is dat het bruikleenverkeer problemen kan opleveren, advies in te winnen bij deskundigen op het gebied van ethiek en recht. De deskundige kan een analyse maken van het tentoonstellingsconcept, de eventuele daarbij opkomende problemen benoemen en vervolgens advies uitbrengen hoe te handelen.

Overeenkomst

Het is noodzakelijk dat tussen de partijen een bruikleenovereenkomst wordt opgesteld in een zó vroeg stadium dat nog geen onomkeerbare beslissingen zijn genomen. In de overeenkomst dienen de eigen verantwoordelijkheden (inclusief rechten en plichten) van betrokken partijen te zijn geformuleerd. Hiertoe behoort o.a. het uitgangspunt dat het museum het laatste woord heeft over de typisch museale aspecten van presentaties en catalogi. Hierbij dient gerefereerd te worden aan de Nederlandse wet- en regelgeving ter zake.

Geschillen

Bij een geschil tussen de bij de overeenkomst betrokken partijen verdient het aanbeveling de oplossing in de eerste plaats te zoeken langs de weg van *mediation*. Hiertoe zullen de partijen ieder een vertrouwenspersoon kunnen aanwijzen. Indien het geschil niet via (besloten en vertrouwelijke) mediation opgelost kan worden, staat het partijen vrij om de publiciteit te zoeken. Deze kan verschillende vormen aannemen: persconferenties, artikelen in de media, interviews op radio en TV, een symposium e.d.

Transparantie

Indien het geschil betrekking heeft op voorwaarden die door de overheid van het betrokken land aan de bruikleen worden verbonden, dient het museum terstond naar buiten te treden hierover en over de in te nemen positie en daarmee niet te wachten tot de opening van de tentoonstelling. Transparantie wordt gestimuleerd door onder meer het organiseren van een openbaar debat of symposium met het gerezen dilemma als thema, openbaarheid omtrent de gang van zaken rond de bruikleen, het informeren van externe collega's in het museale veld, e.d. Openheid kan bijdragen aan een oplossing en begrip.

Compenserende maatregelen

De Commissie merkte reeds op dat censuur in beginsel niet acceptabel is. Het museum dient daar niet voor te zwichten en dient, als dit onvermijdelijk is, alternatieve mogelijkheden te onderzoeken en te benutten. Bij onoverkomelijke bezwaren tegen gedeelten van een voorbereide catalogus kunnen, om intrekking van de bruikleen en afgelasting van de tentoonstelling te vermijden, die gedeelten in een separate publicatie bij gelegenheid van de tentoonstelling worden verspreid. Geheel afzien van publicatie, zoals in het geval van De Nieuwe Kerk, acht de Commissie ethisch en juridisch niet te verantwoorden.

Aldus vastgesteld te Amsterdam op 1 februari 2008